

ПЫТАННЕ АБ АКТУАЛЬНАСЦІ МОВАЗНАЎЧАГА ДАСЛЕДАВАННЯ БЕЛАРУСКІХ СТАРАЖЫТНЫХ ПОМНІКАЎ ПІСЬМЕНСТВА

Пры інтэнсіўным развіцці сучаснага беларускага мовазнаўства адной з найбольш важных задач застаецца паслядоўнае выяўленне гістарычных заканамернасцей развіцця слоўнага складу беларускай мовы як старажытнага, так і сучаснага перыядаў. Ад першых спроб лексікаграфічнай апрацоўкі слоўніка старажытнай беларускай мовы з сярэдзіны XIX ст. да нашых дзён сістэматызавана шырокае кола помнікаў беларускага пісьменства, рукапісных і друкаваных кніг, створана дастаткова поўная лексікаграфічная база для навуковых даследаванняў. На сучасным этапе развіцця беларускай лексікалогіі паспяхова вырашаецца задача сістэматызацыі лексічнага матэрыялу як асобных пісьмовых крыніц, так і пэўных іх жанравых разнавіднасцей – юрыдычна-дзелавых, свецка-мастацкіх і рэлігійных.

Даследаванне гісторыі беларускай мовы непасрэдна звязана з вывучэннем асобных помнікаў пісьменства таго ці іншага перыяду з мэтай высвятлення шляхоў фарміравання і развіцця яе лексічнага складу, семантычнага аб'ёму, станаўлення асноўных графіка-арфаграфічных і граматычных норм. З гэтай прычыны асабліва важным з'яўляецца комплексны падыход да кожнай з вядомых на сёння пісьмовых крыніц. Іх усебаковае вывучэнне дазваліць уявіць стан і напрамкі развіцця літаратурнай формы беларускай мовы, характар яе змяненняў на ўсіх моўных узроўнях, паглыбіць веды пра тыпы і жанры беларускага пісьменства старажытнага перыяду.

Выяўленне месца і ролі летапісных тэкстаў у кантэксце беларускай літаратурнай мовы старажытнага перыяду адпавядае перспектыўным сучасным лінгвістычным даследаванням па гісторыі беларускай мовы. Паколькі кожны пісьмовы помнік утрымлівае ў сабе каштоўны для гісторыі мовы матэрыял, магчымасць паглыбленага даследавання ўнутранай гісторыі беларускай літаратурнай мовы даюць летапісы як самастойны жанр беларускага пісьменства. У гісторыі мовы яны разглядаюцца ў якасці адной з асноўных крыніц вывучэння літаратурнасці беларускай мовы [1].

Захаваныя і прынятыя да навуковага ўжытку беларускія летапісы выступаюць узорнымі мастацка-гістарычнымі творамі перыяду найвышэйшага ўздыму развіцця мовы беларускай народнасці, а іх мова вылучаецца ў асобны разрад: па сваіх вытоках

яна суадносіцца з мовай беларускага справавога пісьменства, а за пяць стагоддзяў актыўнага пашырэння і развіцця летапіснага жанру сфарміравалася як новы літаратурны тып мовы, якая выступала сплавам жывых беларускіх гаворак і агульнаўсходнеславянскай літаратурнай моўнай асновы. У сістэме жанраў старажытнай літаратуры беларускія летапісы кваліфікуюцца як дакументальна-гістарычныя творы: «Летапісы беларускія маюць вялікае культурна-гістарычнае значэнне як каштоўная крыніца вывучэння багатага і гераічнага гістарычнага мінулага беларускага народа, як арыгінальная з’ява еўрапейскай гістарыяграфіі, як помнікі беларускай літаратуры, беларускай літаратурнай мовы і грамадска-палітычнай думкі эпохі феадалізму» [2, с. 193].

Зразумець сучасны стан беларускай мовы, выявіць агульныя заканамернасці ў гісторыі і сучаснасці, прасачыць нарматворчыя працэсы на ўсім працягу гістарычнага развіцця літаратурнай мовы магчыма толькі з улікам агульных здабыткаў беларускага летапісазнаўства, што назапашваліся гісторыкамі, літаратуразнаўцамі і мовазнаўцамі на працягу папярэдніх стагоддзяў.

Так, заснавальнік беларускай філалогіі Я. Ф. Карскі ў сваіх шматлікіх даследаваннях старажытных помнікаў пісьменства накіроўваў навуковыя пошукі не толькі на сістэматызацыю фактаў беларускай мовы, але і на строгае размежаванне іх са з’явамі іншых моў. Асабліва грунтоўна лексікалагічныя інтарэсы вучонага выявіліся ў працах па перакладах на беларускую мову Псалтыра, дзе ўпершыню ў беларускім мовазнаўстве была зроблена спроба на матэрыяле гэтага помніка даць агульнае ўяўленне пра спрадвечную і запазычаную лексіку старажытнага перыяду. Даследуючы лексічную сістэму асобных старажытных помнікаў неабходна ўлічваць вопыт навуковага апісання лексічнага летапіснага матэрыялу ў працах Яўхіма Фёдаравіча Карскага, Тэаксіста Сушыцкага, Марыі Андрэеўны Жыдовіч, Еўдакіі Сцяпанаўны Мяцельскай, Марыі Іванаўны Карневай-Петрулан, Ніны Трафімаўны Вайтовіч і інш. Лексічны матэрыял выкарыстоўваўся пры распрацоўцы базавых палажэнняў гісторыі беларускай мовы ў працах Аляксандра Мікалаевіча Булькі, Аркадзя Іосіфавіча Жураўскага, Льва Міхайлавіча Шакуна і інш. Акрамя таго, беларускія пісьмовыя помнікі з’явіліся невычарпальнымі крыніцамі, у якіх даследаваліся асноўныя тэматычныя пласты сельскагаспадарчай, ваеннай, юрыдычнай, гандлёвай, медыцынскай лексікі і фразеалогіі.

Такім чынам, сучаснае мовазнаўчае даследаванне беларускіх летапісаў вырашае такія актуальныя задачы гісторыі мовы, як

вызначэнне тыповых рыс, што на пэўным этапе гістарычнага развіцця валодалі адзнакамі ўстойлівасці і камунікатыўнай мэтазгоднасці – гэта значыць, выступалі б у якасці паказчыкаў нарматыўнасці літаратурнай формы беларускай мовы старажытнага перыяду. Нарматыўнасць лексікі з пазіцыяй унутрымоўнага структурнага падыходу можа разглядацца як забеспячэнне надзейнасці функцыянавання лексічных адзінак мовы і іх форма- і словазмянення з арыентацыяй на іх правільнасць і абавязковасць у процівагу дыялектам [3, с. 21]. Вызначэнне ролі беларускага летапісання з развітай сістэмай тэкстаў рознай жанравай і стылявой прыналежнасцю ў працэсе станаўлення літаратурнай формы беларускай мовы старажытнага перыяду захоўвае высокую ступень актуальнасці ў сучасным мовазнаўстве.

ЛІТАРАТУРА

1. Мароз, В. К. Беларуская літаратурная мова старажытнага перыяду ў летапісных помніках пісьменства / В. К. Мароз // Беларуская лінгвістыка / НАН Беларусі, Ін-т мовы і літ. – Мінск, 2012. – Вып. 68. – С. 31–35.
2. Вялікае Княства Літоўскае : ВКЛ : энцыклапедыя : у 2 т. / Беларус. навуц.-даслед. ін-т дакументазнаўства і арх. справы, Беларус. Энцыкл. ; рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 2005–2006. – Т. 2 : Кадэцкі корпус – Яцкевіч. – 2006. – 792 с.
3. Гапоненка, І. А. Лексіка беларускай літаратурнай мовы XIX–пачатку XX ст.: асаблівасці станаўлення і развіцця / І. А. Гапоненка. – Мінск : Беларус. дзярж. ун-т, 2012. – 307 с.

УДК 81'42

И.С. Балабанович, преп. (БГТУ, г. Минск)

МЕТАТЕКСТУАЛЬНОСТЬ В ЛИРИКЕ Д. САМОЙЛОВА

Д. Самойлова можно отнести к поэтам, стремящимся к интеграции своего творчества в контекст русской литературы путем конструктивного включения интертекстуальных (в том числе метатекстуальных) элементов в лирический текст, продуктивного бесконфликтного «диалога» текста с совокупностью претекстов. Автор не только признает существенным влияние литературной традиции, но и находит в ней опору. Для Д. Самойлова характерно глубокое видение литературных взаимосвязей, аналитическое их осмысление (не будем забывать, что до Великой Отечественной войны студент Давид Кауфман, избравший фамилию Самойлов в качестве псевдонима, занимался в ИФЛИ), в его произведениях значимую роль играет языковая,